

Domaniczky, Endre¹

Magyar emlékhelyek Pápua Új-Guineában²

Hungarian Cultural Heritage in Papua New Guinea

ABSZTRAKT

A tanulmány a magyar–pápua új-guineai kapcsolatok fejlődését, az abban rejlő lehetőségeket mutatja be a kezdetektől egészen napjainkig. Eközben sorra veszi a szigeten lévő magyar emlékhelyeket, feltárja keletkezésük történeti hátterét, bemutatja a kapcsolatépítésben kulcsszerepet játszó magyar tudósok tevékenységét, továbbá felvázolja, hogy e gazdag kulturális örökségre építve milyen módon lehetne a két ország közti kapcsolatokat dinamizálni.

Kulcsszavak: Magyarország, magyar diaszpóra, Pápua Új-Guinea, Ausztrália, Óceánia, kulturális örökség

ABSTRACT

The study presents the development of Hungarian–Papua New Guinean relations and their respective potentials from the beginnings to the modern days. At the same time, the study lists the Hungarian memorial sites on the island, presents the activities of Hungarian scientists who played a key role in building these relations, explores the historical background of their creation, and outlines how the relations between the two countries can be made more dynamic by building on this rich cultural heritage.

Keywords: Hungary, Hungarian Diaspora, Papua New Guinea, Australia, South Pacific, cultural heritage

¹ PhD, senior researcher, Ferenc Mádl Institute of Comparative Law, 1123 Budapest, Alkotás u. 55.
Tel.: (+36-1) 795-2006, E-mail: endre.domaniczky@mfi.gov.hu

² Szent-Ivány József és Bodrogi Tibor emlékének, akik a két ország közötti kapcsolatot elmélyítették.

BEVEZETÉS

A magyar tudományos érdeklődés kezdetei

„Úgy vélem, hogy PNG³... különös jelentőségű számunkra. Nincsen a világnak még egy éppen függetlenné váló területe, ahol a magyar tudományos kutatásoknak ilyen múltja van, ahová a mai Magyarország tudósai rendszeresen eljutnak kutatómunka céljából, és élő kapcsolatokat építettek ki tudományos, egyetemi körökkel, ott élő magyarokkal, ahol egy nemrég megnyílt egyetemen most avatták fel két magyar tudós emléktábláját. Ezeket a lehetőségeket bűn lenne veszni hagyni” – írta a Külügyminisztériumnak egyik pápua új-guineai útjáról visszatérve a nemzetközi szaktekintélynek számító Balogh János akadémikus (Balogh, 1976).

Az 1970-es és 1980-as években fénykorát élő magyar érdeklődés hosszú, Magyarországon kevésbé ismert múltra tekinthet vissza. A magyar tudományos élet már a 18. század végén fokozott figyelemmel fordult az újonnan felfedezett szigetvilág és azon belül Ausztrália felé – maga az Ausztrália név is nagyon korán, már az 1790-es években felbukkant a magyar nyelvű munkákban (legkorábban Decsy, 1795). Új-Guinea először, mint ennek az új kontinensnek az egyik legnagyobb szigete jelent meg a tudományos leírásokban (például: Ismerettár, a magyar nép számára, 1858). Az első magyar lexikonnak is nevezhető Közhasznú Esmeretek Tárában a sziget már önálló szócikket kapott (Közhasznú Esmeretek Tára, 1834). A kor egyik legfontosabb tudományos folyóiratának számító Tudományos Gyűjteményben pedig már 1841-ben található olyan cikket, amely az új világrész embertani jellegzetességeivel foglalkozott (Tudományos Gyűjtemény, 1841). E korai időszak legfontosabb ismeretszerzési módja a könyvtárazás volt, amelynek során részben külföldi könyvtárak látogatása, részben pedig külföldi munkák fordítása vagy átdolgozása révén jutottak információhoz. A korabeli kutatóknak nemcsak a friss és pontos adatok begyűjtésével kellett megküzdeni, hanem az új, korábban ismeretlen állat- és növénynevek magyarításával, magyar megfelelőjének megtalálásával (legkorábban: Földi, 1801).

A közvetett, írott forrásokból származó információkat az 1848/49-es forradalom és szabadságharc bukását követően lassanként felváltották a közvetlen, első kézből szerzett tapasztalatok. A '48-as emigráció nemcsak keze munkájával vagy – éppen más nemzetek szabadságáért küzdve – szabályjával a csatamezőn öregbítette hazája hírét, de tollal is. A megtorlás elől ugyanis számos olyan ember is útra kelt, akire békeidőben hivatal vagy tanári katedra várt volna, a sors szeszélye folytán azonban új hazájukban kétkezi munkásként tartották fenn magukat. A dél-csendes-óceáni régióba ekkoriban érkező Vékey Zsigmond (1825–1890) vagy éppen Rochlitz Béla (1824–1894) átlagon felüli megfigyelőkészségének és közlési vágyának a magyar tudományos élet sokat köszönhet: ők ugyanis – magyar nyelven először – a saját maguk által látott dolgokról írtak. Rochlitz például az 1850-es években Hunfalvy János támogatásával megjelent cikkében már az új-guineai állatokról és az ottani bennszülöttekről is megemlékezik (Rochlitz & Hunfalvy, 1855). A szigetre azonban jelenlegi tudásunk szerint nem jutott el, de annak ismeretében, hogy a kicsiny '48-as emigráció leszármazottai milyen

³ PNG: Pápua Új-Guinea angol elnevezésének (Papua New Guinea) rövidítése. Néha ennek mintájára magyarul az országra PÜG-ként szoktak hivatkozni.

gyorsan szétszóródtak a térségben, akár azt is feltehetnénk, hogy az első magyar még az 1880-as években megérkezhetett a sziget keleti részébe. Adataink erre nézve nincsenek, viszont a dualizmus kori magyar utazók közül Vojnich Oszkár a mai Pápua Új-Guinea több régiójában is felbukkant, és ugyanebben az időben Gubányi Károly is nagy érdeklődéssel fordult a térség felé. Ám ő közvetlenül csupán a hajóút során tudott tájékozódni, amikor üzleti ügyeinek intézése végett 1907-ben Sydneyből Vlagyivosztokba utazott. Itt említendő meg az is, hogy az Óceániában tett többéves hajóútja során Festetics Rudolf a PÚG körüli szigeteket is felkereste (a régió látogatóiról részletesen írt: Balázs, 1995).

A Csendes-óceán medencéjének diplomáciai jelentőségéről

A fentiekből is látható, hogy Új-Guinea, a Föld egyik legnagyobb szigete,⁴ a távoli ausztrál kontinens északi szomszédja nagyjából másfél évszázada „delejes erővel” ragadja meg a magyar kutatókat, utazókat és misszionáriusokat. Jelen írás célja a rövid áttekintés, hogy kiderüljön, kiket és milyen célból vonzott magához a messzi Magyarországból ez a trópusi sziget, az egyik utolsó édenkert, ahol az élőlények és kultúrák egykor hatalmas változatossága egészen a közelmúltig testközelből volt tanulmányozható.

Vajon miért van erre szükség? Két okból: egyrészt a magyar kutatók és misszionáriusok számos nyomot hagytak maguk után (ahogyan más térségekben is, például: Kubassek, 2022; Wilhelm, 2022; Zagyai, 2022). A sírok, emlékművek és templomok nemcsak a pápuai történelem, de a magyar kultúrtörténet részei is. Ezek számbavétele, fennmaradásuk elősegítése a magyar állam feladata is kell, hogy legyen – különösen ilyen távoli régióban, ahonnan csak ritkán és szűrtén érkezik haza megbízható információ. Másrészt a pápuai kultúrák iránti magyar tudományos érdeklődés egy teljesen egyedi helyzetet teremtett a kétoldalú kapcsolatokban, amelyre magyar részről hosszú távon is építkezni lehet.

Az olvasóban nyilván felmerül: milyen érdekei lehetnek egy kicsiny, tengeri kijárat nélküli közép-európai országnak a csendes-óceáni térség egyik legnagyobb szigetén? Bár a hagyományosan német és atlantista orientációjú magyar sajtóból nem feltétlenül derül ki, de az utóbbi két évtizedben a globális politikai és gazdasági erővonalak elsődleges találkozási pontja az Atlanti-óceán medencéjéből a Csendes-óceán régiójába került át. Ezzel egyidejűleg nem csak az atlanti kapcsolatok, de maga az európai integráció jelentősége is leértékelődésnek indult. Magyarország tehát, amennyiben nemzeti érdekeinek képviselését fontosnak tartja – amint ez egy több mint ezeréves államisággal rendelkező ország esetében elvárható – muszáj, hogy közvetlenül is tapasztalatokat gyűjtsön és jelen legyen a térségben. Ehhez egyrészt az évtizedeken át berögzült külpolitikai látásmód megváltoztatására van szükség, amely a térségből főleg Ausztráliára és arra is csupán egzotikus desztinációként tekintett. Elsősorban ennek köszönhető, hogy az elmúlt 15 évet diplomáciai szempontból többnyire elvesztegettük. Előttünk van azonban még legalább két-három évtized, amelyben a térségbeli angol-szász–kínai érdekek egyre élesebben fognak kicsúcsosodni. Hiú ábrándnak tűnik, hogy egy ilyen

⁴ Grönland után a második legnagyobb sziget, területe nagyjából 786 ezer km².

méretű turbulenciát pusztán a nagyok (Kína vagy az USA) szélárnyékába bújva át lehet vészteni. A méretből és gazdasági erőből adódóan természetesen ez tűnik az észszerű lépésnek, de az önálló információgyűjtési és kapcsolatépítési potenciálját az ország a saját érdekében nem adhatja fel. Ehhez, a csendes-óceáni hídfőállások kiépítéséhez a már az angolszász–kínai konfrontáció frontvonalában lévő PÜG alkalmas lehetőséget kínál. Egyrészt azért, mert Magyarországhoz méretben jóval közelebb áll, mint a regionális nagyhatalmi státusszal bíró Ausztrália, másrészt mert a magyaroknak – ahogy Balogh akadémikus is írta – már múltjuk van a szigeten, harmadrészt mert erre a múltbeli kapcsolatra gazdasági és tudományos együttműködés is építhető.⁵ Az alábbiakban ezen új diplomáciai megközelítés megalapozása érdekében vezetem végig az olvasót a múltbeli magyar tevékenység állomásain, kiemelve a kulcsszereplők munkásságát és érdemeit.

MÓDSZEREK

A kutatás módszertana könyvtári és levéltári forrásfeltárássra épült. Ennek keretében összegyűjtöttem a PÜG-gal foglalkozó magyar utazók és kutatók beszámolóit és visszaemlékezéseit, valamint átnéztem a külügyi levéltár (részben az Osztrák–Magyar Monarchia külügyi levéltára) vonatkozó iratanyagát. Harmadrészt a térségben teljesített három korábbi külszolgálatom során szerzett személyes tapasztalataimra építetek, amelyeket a konzuli ügyfelekkel folytatott beszélgetéseim alapoztak meg.

A forrásfeldolgozás tehát történeti módszerekkel történt, de a dolgozat célja az ország diplomáciai mozgásterének bővítéséhez való hozzájárulás. Ezt jelen esetben a kulturális és tudománydiplomácia eszközrendszerével alapozható meg. Ennek érdekében mutatom be a két ország közti kulturális és tudományos kapcsolatokat, és teszek javaslatokat a magyar kulturális örökség megőrzésére. E javaslatok elsődlegesen kulturális jellegűek, másodlagosan azonban a PÜG-gal való szorosabb kapcsolatépítés első lépcsőfokaként szolgálhatnak, amelyre második lépésként gazdasági kezdeményezések is épülhetnek.

EREDMÉNYEK

Tudósok

A 19. század utolsó negyedében Új-Guinea területén három európai hatalom osztozott. A legkorábban jelenlévő hollandok már 1848-ban bejelentették igényüket a sziget nyugati felére, a határok kérdése azonban csak akkor vált létfontosságú problémává, amikor az 1880-as évek elején a németek is megjelentek Új-Guinea keleti oldalán.

A Brit Birodalom 1883-ban kiterjesztette fennhatóságát a délkeleti részre, amelyet 1905-től az egységes Ausztrália kormánya Pápua Föld néven szervezett meg. Érdekes tény, hogy „...Ausztrália – londoni közvetítéssel – 1903-ban ajánlatot tett Hollandiának: hajlandó megvásárolni Új-Guinea

⁵ PÜG jelenkori társadalmi és gazdasági helyzetére és a konkrét együttműködési területekre l. részletesen: Domaniczky Endre: Dióhéjban a Pápua Új-Guinea és Magyarország közötti kapcsolatokról (megjelenés alatt a Külügyi Szemlében).

Ny-i felét. Ha ez az üzlet létrejön, az egységes Új-Guinea gyarmat jövője bizonyára egészen másként alakult volna” (Balázs, 1978).

1884-ben a sziget maradék északkeleti részen Németország hozott létre gyarmatot Vilmos Császár Föld elnevezéssel, amelyet a következő évben a környező szigetekkel is kibővített. Az első magyarok ezen a német gyarmaton jelentek meg.

A fiatalon elhunyt és sokáig elfeledett Fenichel Sámuel (1868–1893) 1891 végén érkezett egy német expedíció tagjaként, de a helyszínen kiderült, hogy egyedül kell boldogulnia. Folyamatos nélkülözések és az egyre kínzóbb betegség ellenére sem adta fel terveit, és egészen 1893 tavaszán bekövetkezett haláláig folytatta a zoológiai és etnográfiai gyűjtőmunkát. Példáján fellelkesülve 1895-ben kelt útra Bíró Lajos (1856–1931), aki 1901-ig tartózkodott a térségben. Míg Fenichel elsősorban az Astrolabe-öböl környékén és a Finisterre-hegységben gyűjtött, Bíró szinte az egész északi partvidéket (Hansemann-parttól a Huon-öböl) bejárta, ellátogatott Új-Írországra, és hosszabb időt töltött Ausztráliában is. Szüksős lehetőségeik ellenére Fenichel és Bíró is sok anyagot küldött haza, amely máig a legfontosabb részét képezi Néprajzi Múzeum nemzetközileg is jegyzett Óceánia gyűjteményének. Ennek méretei és gazdagsága – különösen az Astrolabe-öböl környéki anyag – is imponáló. Nem véletlen, hogy a függetlenné vált Pápua Új-Guinea ebből a gyűjteményből kért tárgyakat a saját nemzeti kollekcója összeállításához.⁶ Fenichel és Bíró munkásságából Magyarország tehát hosszú – évszázados – távlatban is profitál. Egyrészt a kollekció páratlan gazdagsága miatt, amelynek darabjai a helyi kultúrák gyors eltűnése következtében már pótolhatatlanok, másrészt a tehetséges szakembergárda miatt, amely ennek az anyagnak a segítségével Új-Guineától távol is nemzetközi jelentőségű eredményeket tudott felmutatni.⁷

Új-Guinea a két világháború között sem maradt magyar kutató nélkül. Ausztráliai útja folytatásaként Róheim Géza (1891–1953) 1930/1931-ben egy évet töltött a d’Entrecasteaux-szigetekhez tartozó Normanby-szigeten. A térséggel kapcsolatos munkáinak azonban máig csak töredéke olvasható magyar nyelven.

A tudósok következő generációja már a II. világháború után érkezett. A legjelentősebb – csak Bíró Lajoséhoz mérhető – munkát Szent-Ivány József (1910–1988) végezte (Balázs, 1993 és Szent-Ivány, 1971),⁸ aki – osztályidegen család sarjaként és Horthy kormányzó egyik miniszterelnökének közeli rokonaként – 1950-ben vándorolt ki Ausztráliába. A kivételes tehetségű – hat nyelven alkotó (Bálint & Katona, 2015) – Szent-Ivány már Magyarországon a lepkékre specializálódott, 1936–1945 között a Magyar Nemzeti Múzeum lepkegyűjteményének kurátoraként működött. Ausztráliában 1950–1954 között az állami adminisztrációban, majd vállalkozóként dolgozott, „1954-ben [viszont - D.E.] a Papua Újguineai adminisztráció Földmívelésügyi Osztályán entomológussá nevezték ki...” (Adelaidei Magyar Értesítő 1970), vagyis a szakmájában tudott elhelyezkedni, méghozzá egy tudományos

⁶ Sir Albert Maori Kiki védelmi és külügyminiszter levele Puja Frigyes külügyminiszterhez (d.n.) (MNL XIX-j-1-k 1976/52. d. Pápua Új-Guinea). A magyar fél a levélre válaszul – Bodrogi Tibor, a Néprajzi Múzeum igazgatójának javaslatára – 48 darab tárgyat (duplumot) ajánlott fel a Pápua Új-Guineai Nemzeti Múzeumnak (az átadott tárgyak jegyzékét és Puja Frigyes 1976.06.28-i válaszlevelét l. ugyanott). Az átadott tárgyak értékét 10 ezer amerikai dollárra (2022-es értéken ez több mint 60.000 USD) becsülték.

⁷ Elegendő itt a kiemelkedően tehetséges Bodrogi Tibor és kiváló tanítványa, Vargyas Gábor nevét megemlíteni, akiknek munkái külföldön is ismertek.

⁸ Aki egyébként egyik példaképének éppen Bíró Lajost tekintette.

szempontból addig alig kutatott területen. Szent-Ivány ugyanis kifejezetten azért ment Új-Guineába, „*hogy élete fő célját, a trópusi zoológiát művelhesse*” (Balogh, 1975). Innen kezdve viszont „*[m]ajdnem 15 évet töltött PNG-ben tudományos szolgálatban, ahol mezőgazdasági rovarkártevőkkel, természetvédelmi és zoológiai kérdésekkel foglalkozott*” – foglalta össze munkásságának legfontosabb jellemzőit Balogh János akadémikus (Balogh, 1975). Szent-Iványt csak 1956-ban követhette a családja, előbb „*felesége és kislánya, majd később apósa*” (Bálint & Katona, 2015)⁹. Felesége, a korszak egyik legnevesebb botanikai illusztrátora,¹⁰ ettől kezdve egészen férje haláláig segítette munkáját.

Szent-Ivány eredményei lenyűgözőek. „*Port Moresbyben központi rovar-tani laboratóriumot szervezett, és egy kb. 100 000 példányból álló rovargyűjteményt állított össze. Főleg a szigeten termelt kultúrnövények (kókusz, kakaó, banán stb.) rovarkártevőit és az ellenük való védekezést tanulmányozta. Közben sok nemzetközi tudományos konferencián tartott előadást, kétszer körülutazta a Földet is*” (Balázs, 1989). Ismertségének és kiterjedt kapcsolatrendszerének köszönhetően „*számos kiváló tudós látogatott el Pápua Új-Guinea területére.*”¹¹ Pályafutása során több nemzetközi szakmai társaság is tagjává vagy elnökévé választotta. A maga részéről a legjelentősebbnek a nyugdíjazását követő elismeréseit: a Dél-Ausztráliai Királyi Tudományos Társaság (Royal Society of South Australia) elnöki tisztségét (1978), az 1985-ben kapott Ausztrál Érdemrendet (OAM) és a Magyar Tudományos Akadémia (tiszteleti) tagságát (1988)¹² tekintette. A függetlenné vált Pápua Új-Guinea egy teljesen egyedi elismeréssel tisztelt a Szent-Ivány-házaspár előtt. Az 1961-ben Szent-Ivány segítségével alapított Wau Ökológiai Intézet (Wau Ecology Institute) egyik laboratóriumát 1976-ban róluk nevezték el („*Szent-Ivány Laboratory*”)¹³. „*A laboratórium alapkövét ugyan 1974 júliusában Dr. Szent-Ivány József helyezte el angol és melanéziai pidzsin nyelven tartott beszéd kíséretében, a Szent-Ivány házaspárnak fogalma sem volt az intézet igazgató tanácsának megtisztelő tervéről, hogy a laboratóriumot róluk nevezik el*” (Adelaidei Magyar Értesítő, 1976). Ezt azonban ma már hiába is keresnénk, mert az Intézet 2007-ben megszűnt.

Míg Szent-Ivány tudományos pályafutása Magyarországtól távol, új hazájában teljesedett ki, Balogh János (1913–2002) itthon, a ranglétrát végigjárva ért fel a tudományos karrier csúcsára, és ennek köszönhetően 1965-ben a Magyar Tudományos Akadémia tagjává választották. Balogh akadémikus még 1944 előtt ismerkedett meg Szent-Iványékkal, és 1965-ben, amikor első új-guineai útját kezdte szervezni, „*ő volt az első, akibe belebotlottam. Minden elképzelhető lehetőséget megteremtett nekünk Ausztráliában és Pápua Új-Guineában. Elég volt neki egy levelet írni, és az a levél annyit ért, mintha valahonnan még kaptunk volna pár tízezer dollárt..., mert minden megszerveződött*” (Balogh, 2004).

⁹ Szent-Ivány Józsefné és Szent-Ivány Ildikó 1956-ban, Lakatos Géza pedig 1965-ben költözött Ausztráliába.

¹⁰ Szent-Ivány Józsefné sz. Lakatos Mária Lujza életére és munkásságára l.: www.anbg.gov.au/biography/szent-ivany-maria-louise.html (2022.04.15.), https://pngaa.net/Vale/vale_june12.htm#Ivany (2022.04.15.). Wetherell Ildikó (sz.: Szent-Ivány Ildikó) életére l.: <https://pngaa.org/article/vale-9> (2022.04.15.). E sorok írója hálás szívvel emlékezik a kivételes intellektusú Wetherell Ildikóra (1941–2019), akivel 2014-ben Adelaide-ben a családjáról és a magyar történelemről hosszú és inspiráló beszélgetést folytathatott.

¹¹ Ld.: https://pngaa.net/Vale/vale_sept88.htm#Ivany (2022. 04. 15.)

¹² Magyar Tudomány 1988/6. 472. és Magyar Tudomány 1988/7-8. 623.

¹³ Ld.: https://pngaa.net/Vale/vale_sept88.htm#Ivany (2022. 04. 15.). Részletesen l.: Hangay György: Újabb Szent-Ivány-dokumentumok. Képek a múltból - Új-Guineából (www.rovartani.hu/wp-content/uploads/2017/11/RH51_honlapra.pdf, 2022. 04. 15.)

Nem túlzás tehát azt állítani, hogy Balogh térségben elért eredményei mögött részben Szent-Ivány szervezőmunkája állt. Balogh ezt egyébként számos alkalommal meg is említette, és támogatása nagymértékben hozzájárult Szent-Ivány eredményeinek magyarországi recepciójához (végül pedig az MTA általi elismeréséhez). Balogh „1965-1974 között 6 alkalommal jár[t] PNG területén. Kutatása[i] a fejlődő országok megsegítésének keretében PNG addig teljesen ismeretlen talajbiológiai viszonyait derítették fel. Útja[i] során kapcsolatba kerül[t] mind az ottani vezető – főképp tudományos – körökkel, mind a kint élő magyarokkal, akik munkámat nagy lelkesedéssel figyelték és támogatták” (Balogh, 1975). Nemcsak az élővilággal foglalkozott, hanem kifejezett érdeklődést mutatott a korábbi magyar tudósok élete és munkássága iránt: Pápua Új-Guinea legfontosabb magyar emlékhelyének felfedezése, Fenichel Sámuel sírjának felkutatása az ő nevéhez kötődik (Balogh, 1975).¹⁴

Balogh akadémikus minden nehézséget leküzdve személyesen is eljutott az egyik legfontosabb kutatási célországába, Pápua Új-Guineára. Fenichel és Bíró néprajzi gyűjtései szakavatott ismerőjének, a helyi törzsek élete és kultúrája egyik legnagyobb magyar kutatójának, Bodrogi Tibornak (1924–1986) ez azonban sohasem adatott meg (Voigt, 2004). Bár Bodrogi az 1960-as évek közepén járt a térségben, és ennek során Indonéziába és Ausztráliába is eljutott, „[á]m e hihetetlenül gazdag utazási program ellenére sem volt alkalma arra, hogy igazi terepére, Új-Guinea vagy Óceánia bennszülöttjei közé is eljusson.”¹⁵

Bodrogi munkásságának jelentőségét egyik tanítványa, a nemzetközi hírű néprajztudós, Vargyas Gábor így foglalta össze: „Amikor Bodrogi Tiborról mint Óceánia-kutatóról emlékezünk, valójában a magyar Óceánia-kutatás történetére emlékezünk... [...] Egyedüli magyar óceanistaként Bodrogi Tibor jelentősége már csak azért is nagy, mivel egy személyben volt kutató, múzeum-, majd intézetigazgató és egyetemi oktató, fogta össze a kutatást, az oktatást és az ismeretterjesztést, mindháromban nélkülözhetetlen szerepet játszva. Kutatóként nemcsak hogy lépést tartott a nemzetközi tudományos világgal, de azt sokban meg is előzte: az elsők között művelt világszínvonalon egy akkor még csak kialakulóban lévő tudományterületet, az óceániai művészet, a művészetetnológia kutatását és figyelt fel néhány specifikus témára... Neki köszönhető, hogy a Néprajzi Múzeum óceániai gyűjteményei a feledés homályából bekerültek a nemzetközi tudományos vérkeringésbe, hogy e tárgyak és műalkotások kiállítások sorozatában a nagyközönség számára is megismerhetővé váltak, és hogy kinevelődött egy új tudós generáció...” (Vargyas, 1998). A pályafutását óceanistaként kezdő Vargyas, míg érdeklődése más területek felé el nem vitte, szintén több jeles munkát készített el, és – mesterével ellentétben – személyesen is eljutott Pápua Új-Guineába.

A biológia és néprajz tudományának művelői mellett meg kell emlékezni a földrajztudósokról is. A 20. század legnagyobb magyar utazójának tartott Balázs Dénes (1924–1994) először 1972-1973-ban, majd Föld körüli utazásai során több alkalommal (1977–1978-ban és 1984-1985-ben) is megfordult a térségben. Pápua Új-Guineáról az eddigi legjobb útirajzot első útját követően ő készítette (Balázs, 1976; Balázs, 1978). Balázs eredetileg a karsztjelenségek kutatásával foglalkozott, de szenvedélyévé

¹⁴ A sírt 1971-es útján sikerült azonosítani (http://nhmus.hu/gyujtemenyek/embertani_tar/fenichel_samuel, 2022.04.15.), a helyi magyar, Kajtár László közreműködésével. Ld. még: Cséke Zsolt filmje (Magyarok az emberevők földjén (magyar ismeretterjesztő filmsorozat, 2000), 13. rész.).

¹⁵ Voigt Vilmos: Bodrogi Tiborról (<http://mek.nif.hu/04600/04682/html/mestersegek0003.html>, 2022.04.15.)

vált az utazás, amelynek során az adott régió történetének és kultúrájának bemutatása mellett törekedett a helyi magyarsággal való megismerkedésre is. Számos fényképpel tarkított beszámolója így egyúttal a kicsiny, de összetartó PÚG-i magyar közösségnek is emléket állít. Tudományos eredményei mellett neki köszönhető a szigeten tevékenykedő magyar misszionáriusokról szóló első híradás, és ezen belül külön fejezetet szentelt Molnár Mária tevékenységének (Balázs, 1976).

Végül még egy tudományágról kell megemlékezni, ez pedig a nyelvészet, ugyanis a pápua új-guineai nyelvek egyik legnagyobb szakértője, akinek besorolási rendszerét máig alkalmazzák, Budapesten született. Wurm István (1922–2001) vagy a nemzetközi tudományos életben ismertebb nevén Stephen A. Wurm élete során nagyjából 50 nyelvet sajátított el, köztük számos bennszülött nyelvet is (Pawley, 2002). Emlékét az Ausztrál Nemzeti Egyetemen (ANU) egy nyelvészeti ösztöndíj őrzi, míg Magyarországon szinte teljesen elfeledték.¹⁶

Az ismeretterjesztő munka elkötelezettjei

Az ismeretterjesztők között első helyen a tudósként is maradandót alkotó Balázs Dénes, illetve Bodrogi Tibor nevét kell megemlíteni. Balázsnak az Ausztráliáról és Óceániáról írt számos könyve közül ki kell emelni a Pápua Új-Guineáról szólót, hiszen e munkájában egyszerre szólította meg (sikerrel!) a tudományos közösséget és az érdeklődő laikusokat (Balázs, 1976). Hasonló jelentőségű a térség magyar utazóiról szóló, már a halála után megjelent kötete, amely először nyújtott áttekintést e távoli tájak magyar vándorairól (Balázs, 1995). Bodrogi esetében az ismeretterjesztő munka legfontosabb irányaként a térség mesekincsének és költészetének magyar nyelven való közzététele érdekében kifejtett munkássága említendő (Bodrogi, 1957; 1975; 1976), amely műfajánál fogva – egyszerre szólván felnőtthöz és gyermekhez – képes valóban széles alapokra helyezni e nagy távolságban élő népek közötti kapcsolatokat. Mindkét kutató esetében említésre méltóak a térség népeiről közölt ismeretterjesztő cikkeik és tanulmányaik.¹⁷

Kifejezetten élvezetes stílusuk miatt kell megemlíteni a sydney-i Ausztrál Múzeum két munkatársának, az 1965-ben kivándorolt Hangay Györgynek (Hangay, 1999) és az 1980-ban kiköltözött Ignác Ferencnek az írásait (Ignác, 2001), akik munkájuknak köszönhetően, majd később személyes érdeklődésből is több látogatást is tettek a szigeten. Az utóbbi Óceánia-gyűjteményét (benne számos PÚG-i használati tárggyal) 1990-ben a Gödöllői Városi Múzeumnak adományozta.¹⁸ Ignác könyve a természeti környezet mellett részletesen szól a magyar misszionáriusok tevékenységéről is, e tekintetben információi forrásértékűek, és jól kiegészítik a levéltári forrásokat.

Végül itt kell megemlíteni Bálintné Kis Beáta nevét is, aki férjével együtt több kontinensen is hosszabb időn keresztül végzett missziós munkát. A különböző országokban első kézből szerzett

¹⁶ Ld.: www.anu.edu.au/students/program-administration/prizes/stephen-wurm-graduate-prize-for-pacific-linguistic-studies (2022. 04. 15.)

¹⁷ Ld. például: Bodrogi Tibor cikkeit az Élet és Tudományban vagy Balázs Dénes publikációit a Földrajzi Múzeumi Tanulmányokban.

¹⁸ Ld.: <http://godolloimuzeum.hu/wp-content/uploads/2014/02/Ign%C3%A1cz-gy%C5%B1jtem%C3%A9ny.pdf> (2022.04.15.).

tapasztalatairól több könyvben is beszámolt (Bálintné, 1989; 2001).¹⁹ Pápua Új-Guineában töltött négy évről is külön kötet készült, amely egyúttal a szerző legismertebb munkájának tekinthető (Bálintné, 2001).

Orvosok

„A második világháború után főleg orvosokból álló magyar emigráció telepedett le PNG-ben, itt ugyanis a Magyarországon megszerzett orvosi diplomát is használhatták. Magánpraxisra, vagyonszerzésre nem volt lehetőség, ezért inkább a hivatástudattal rendelkező orvosok jöttek ide. Ez bizonyos etikai szelekciót is jelentett, ami máig érezhető. A PNG-ben élő magyarok közül gyakorlatilag hiányoznak a jobboldali szélsőségek, a mai magyarországi viszonyokat általában pozitívan értékeli. Az ötvenes évek végén PNG egészségügye gyakorlatilag ’magyar kézben’ volt: több mint 20 magyar orvos működött a területen és az egészségügyi miniszternek megfelelő pozícióban is sokáig magyar ült (Haszler Károly, volt Bakay-klinikai tanársegéd). Ez a magyar ’orvos-hálózat’ később a magyar UNESCO-expedíciókat lelkesen támogatta és sok része volt a kutatások sikeres végzésében.” – foglalta össze Pápua Új-Guinea adminisztrációjának egyik jellegzetességét jelentésében Balogh János akadémikus (Balogh, 1975). Az ausztrálok egyébként úgy tartották, hogy „[a] legjobb orvosok vitathatatlanul a magyarok voltak... Kiválóak voltak. Bárhol is megállták volna a helyüket” (Kunz, 1997). Haszler doktor például „munkája mellett megalapította az új-guineai orvosszövetséget és elindította Új-Guinea első orvosi szaklapját” (Kunz, 1997). A magyar orvosemigráció sorsa az ausztráliai magyarság történetének tudós kutatója, Kunz Egon figyelmét is felkeltette, és részletesen írt is róluk utolsó könyvében. Máig maradtak azonban kiértékeletlen források, amelyek tovább árnyalhatják a magyar orvosok szigeten való megtelepedéséről szóló történetet. Itt csupán egyetlen anyagra, Haszler doktor feleségének képes visszaemlékezésére hívnám fel a figyelmet, amely számos apró részletet tartalmaz a Magyarországról PNG-ig vezető úttal kapcsolatban (Haszler, 1976). A magyar orvosok nemcsak minőségi egészségügyi szolgálatot hoztak létre ezen a korábban elmaradott területen, de felvették a harcot a különböző rettegett kórokozókval is. Talán érdemes itt megemlíteni azt is, hogy az egyik legijesztőbb kór, a kuru gyógyítása terén elért eredményeiért 1976-ban orvosi Nobel-díjban részesített, amerikai Gajdusek doktor felmenői Magyarországról vándoroltak ki a 20. század elején.²⁰

Misszionáriusok

A tudósok mellett a magyar misszionáriusok is kiemelten kezelték ezt a szigetet (1. térkép), de ebből a munkából a legutóbbi időkig csak Molnár Mária (1886–1943) élete és tevékenysége került a figyelem középpontjába. A 20. század első felében a PÚG-i szigetvilágban tevékenykedő protestáns misszionárius életéről és munkásságáról már szinte mindent leírtak, amit lehetett, emlékéért Magyaror-

¹⁹ A házaspár három helyen töltött közel két évtizedet: Zimbabwében, Pápua Új-Guineában és Kenyában.

²⁰ Daniel Carleton Gajdusek (1923–2008), életrajzát l.: https://en.wikipedia.org/wiki/Daniel_Carleton_Gajdusek (2022. 04. 15.), a magyarországi (magyar és szlovák gyökerekre: https://hu.wikipedia.org/wiki/Daniel_Carleton_Gajdusek (2022.04.15.), illetve Balázs Dénes: Pápua Új-Guinea (Bp., Gondolat, 1976. 43.).

szágon és Pápua Új-Guineában is időről időre megidézik²¹. Sőt, a Sárospataki Református Kollégium Múzeumában az általa gyűjtött tárgyak (nagyjából 200 tétel, elsősorban az Admirális-szigetekről) is megtekinthetők. Balázs Dénes, aki elsőként kezdte felkutatni nyomait, mintegy három évtizeddel Molnár Mária 1943-as mártírhalálát követően érkezett Pitilu (Pityilu) szigetére. Ő így meséli el a PÚG-ba vezető út kezdetét: „*Molnár Mária a győri református egyház diakonisszája és jól képzett ápolónő volt. 1925-1926-ban nyelvtanulás céljából Németországban tartózkodott, és ott ismerkedett meg a liebenzelli misszió tevékenységével. Ekkor született meg benne az elhatározás: élete hátralévő részét az elmaradott népek segítésének szenteli. Munkaterületül a vad Új-Guinea lebegett szemei előtt*” (Balázs, 1976), ahová csak nagy nehezen, másodjára fogadták el a jelentkezését. Szinte teljes egészében maga finanszírozta a kiköltözéssel járó költségeket, és 1928 elején érkezett meg Manus szigetére, PÚG-ba. Molnár Mária nem volt képzett orvos, de ekkor már két évtizedes gyakorlattal rendelkezett. „*Már az első napon megkezdte az orvosi szolgálatot, s nap mint nap többen jöttek kezelésre... messzi szigetekről is jöttek érte a bennszülöttek csónakjaikon, hogy elhívják őt betegek gyógyítására. Évente két-hármezer beteget kezel, soknak az életét mentette meg*” (Balázs, 1976). Nemcsak gyógyított, iskolát is létesített a helyi gyerekeknek. Molnár Mária 1935-ben hazalátogatott, de 1936-ban visszatért PÚG-ba (Ivanyos, 1935). 1941 végén az ausztrál hatóságok neki is felajánlották, hogy még a japán támadás előtt költözzön Ausztráliába. Ő ezt visszautasította, mert nem akarta magukra hagyni a helyieket. A bevonuló japán csapatok egy ideig békén hagyták a misszionáriusokat, de 1943 tavaszán a Manuson élő összes fehér embert összegyűjtötték, és behajózták őket egy japán hadihajóra. Hogy a vég milyen formában érkezett el a misszionáriusok számára, arról megoszlanak a források²² (1. ábra).

A 20. századi magyar vonatkozások közül az utóbbi évtizedekben kétségkívül Molnár Mária története kapta itthon a legnagyobb figyelmet. Ettől függetlenül említést kell tenni azokról a katolikus misszionáriusokról is, akik működésének csúcspontja a 20. század második felére esett. Egyes források szerint hét, mások szerint nyolc magyar misszionárius tevékenykedett ebben az időben a szigeten (Ignác, 2001; Domaniczky, 2021).²³ Az első tudósítás az engaföldi Kasap missziós iskolájáról és templomáról Balázs Dénesnek köszönhető (Balázs, 1976). Ignác Ferencz már részletes adatokat közölt könyvében (Ignác, 2001), ám a misszionáriusok életét és évtizedeken keresztül végzett kemény munkáját a legjobban Cséke Zsolt filmjei tudták megragadni.²⁴ Ennek a kiemelkedő magyar misszio-

²¹ Ld.: a Magyarországról időről időre (legutóbb 2020-ban) küldött harangokat, a Molnár Mária-gyűjtemény vándorkiállításaként való bemutatását (legutóbb 2021-ben Veszprém megyében, hiszen a nővér Várpalotán született). Ld. továbbá Cséke Zsolt kiváló filmjeit a térségről, aki minden alkalommal nagy tisztelettel mesélt Molnár Mária életéről és munkásságáról, pl.: Magyar misszionáriusok Pápua új-Guineában (magyar dokumentumfilm, 1997); Magyarok az emberevők földjén (magyar ismeretterjesztő filmsorozat, 2000).

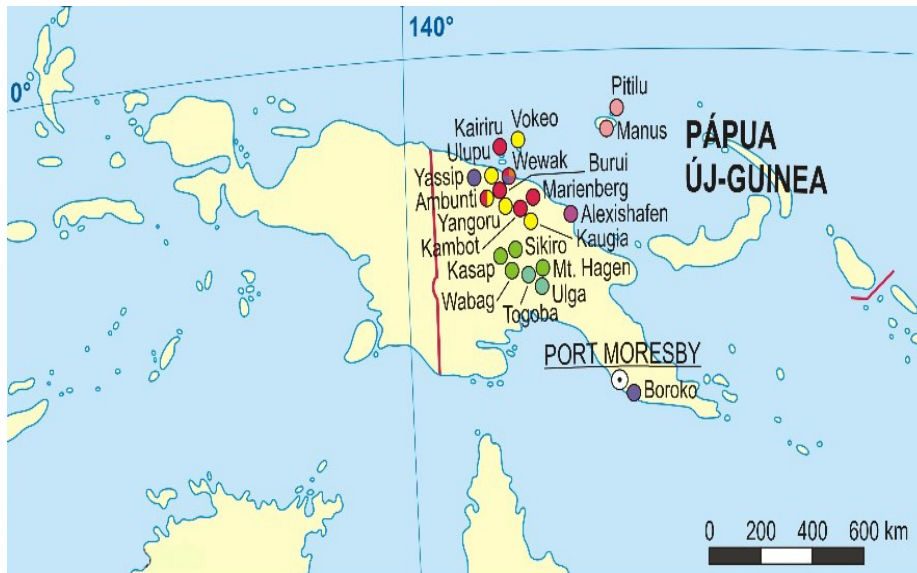
²² Balázs Dénes úgy tudja, hogy a hajó kapitánya mindenkit belelővetett a tengerbe (Balázs, 1976), Ignác Ferenc viszont felveti annak a lehetőségét, hogy a hajót érő szövetséges támadás során haltak meg (Ignác, 2001). Ennél többet csak valamennyi (japán, amerikai, német és ausztrál) forrásanyag áttanulmányozása révén lehetne megtudni.

²³ Magyar kapcsolódásai miatt meg kell említeni az Egyesült Államokból érkezett Paul Farkas kapucinus szerzetest is, aki 1955–1996 között 41 évet szolgált a sziget központi és északi részén.

²⁴ Magyar misszionáriusok Pápua új-Guineában (magyar dokumentumfilm, 1997); Magyarok az emberevők földjén (magyar ismeretterjesztő filmsorozat, 2000), azon belül az 1. és a 3. rész, valamint a Molnár Mária életével foglalkozó 10–11. rész.

nárius nemzedéknek az utolsó képviselői az ezredforduló táján értek szolgálatuk végére.²⁵ Nagyjából ebben az időben élt kint néhány évig az evangélikus misszió keretében tevékenykedő Bálint-házaspár, de hazatérésükkel végleg lezárult a magyar misszionáriusok kora Pápua Új-Guineában.

1. ábra: Magyar vonatkozású misszionárius állomások Pápua Új-Guineában a 20. században
Figure 1. Hungarian-related missionary stations in Papua New Guinea in the 20th century.

Forrás: Gulyás Zoltán térképe

Diplomáciai kapcsolatok

A külügyi levéltár immár kutathatóvá vált anyagából egyértelműen kiderül, hogy Magyarország rögtön a függetlenség elnyerésekor – a Népköztársaság Elnöki Tanácsának határozata alapján²⁶ – elismerte Pápua Új-Guineát, és „elhatározta a diplomáciai kapcsolatok felvételét nagykövetségi szinten”²⁷. Bár a táviratra választ a külügyi vezetés nem kapott, röviddel ezután érkezett Kiki miniszterelnök-helyettes levele, „amely [e]bben a helyzetben... a de facto kapcsolatfelvételt jelen[tette]” Magyarországgal.

PÚG némiképp meglepő érdeklődése mögött alapvetően két okot kereshetünk: a.) Szent-Ivány Józsefnek a szigeten töltött mintegy másfél évtizedes tartózkodása során kiépített, rendkívül szerteágazó kapcsolati hálóját, amelynek következtében Magyarországnak és a magyar népnek jó híre volt a fiatal állam új elitjében (erre egyébként Balogh János jelentése is utalt); b.) Fenichel és Bíró munkásságát, amelyet ekkor már – részben Szent-Ivány, részben pedig Bodrogi működésének köszönhetően – nemzetközileg is ismertek, és hivatkozási alapnak tekintettek. A függetlenné vált Pápua Új-Guinea tehát viszonylag rövid időn (fél éven) belül pozitívan reagált a már hosszabb ideje fennálló magyar érdeklődésre!

²⁵ Ezt követően vagy hazatértek (például: Szabó Imre atya) vagy a helyi közösség közelében haltak meg (például: Pálinkás István atya).

²⁶ A határozat a következő volt: 222/1975. (09.29.) NET határozat. Ld. erről: Magyar-pápua-új-guineai kapcsolatok. Szolgálati használatra! c. tájékoztató (MNL XIX-j-1-k 1976/52. d. Pápua Új-Guinea).

²⁷ Közlemény-tervezet (MNL XIX-j-1-k 1976/52. d. Pápua Új-Guinea).

Kiki miniszterelnök-helyettes a magyar minisztertanács elnökéhez intézett levelében azt írta, hogy a Magyar Néprajzi Múzeum óceániai gyűjteményének anyagát a róla szóló kiváló tanulmányokból – konkrétan Bíró Lajos és Bodrogi Tibor munkásságának köszönhetően – jól ismerik, és ezért kérnek bizonyos anyagokat, mert azok máshonnét nem beszerezhetőek. Nagyon érdekesek Kiki levelének befejező sorai, amelyek viszont – Kiki és Szent-Ivány baráti kapcsolatáról Balogh János jelentéséből értesülünk (Balogh, 1975) – Szent-Ivány Magyarország érdekében végzett népszerűsítő munkájának erejét és hatását mutatják. „*Mi, pápua új-guineaiak nagy tisztelettel tekintünk arra a munkára, amelyet a magyar tudósok országunkban végeztek. Tisztában vagyunk azzal, hogy az államaink között fennálló történeti kapcsolatok a magyarok országunk iránti mély érdeklődésének köszönhetően jöttek létre. Nagyrabecsülésünk egyik jeleként a Pápua Új-Guineai Egyetem ritka megbecsülésben részesítette [önöket – D.E.], amikor 1974-ben emléktáblát avatott fel a két magyar tudós, Fenichel és Bíró emlékére*”²⁸. Ezt követően a magyar külügyminisztérium jelezte, hogy a canberrai nagykövetet kívánják a szigetre is akkreditálni, de ettől kezdetben PÜG elzárkózott, és álláspontján csak 1976 őszén, Kázmér Zsigmond közbenjárásának köszönhetően változtatott.²⁹ A külügyi anyagban már csak – vélhetően a kapcsolatfelvétel megalapozását szolgáló, a minisztériumi vezetés szándékainak megfelelően elkészített – a magyar–pápua új-guineai kapcsolatokról szóló tájékoztató található. A diplomáciai kapcsolatfelvétel végül 1977-ben történt meg a két ország között (Bába & Sáringer, 2021).

Az elmúlt fél évszázad diplomáciatörténetét áttekintve egyértelműnek tűnik, hogy a kétoldalú kapcsolatokat a kölcsönös szimpátia ellenére sem sikerült gyümölcsözővé tenni. A 2010-es években, amikor a kormány a wellingtoni magyar nagykövetség felállításáról döntött, felmerült, hogy PÜG-ra is az ottani magyar nagykövetet akkreditálják, de végül – szerencsére – a feladatot Canberránál tartották,³⁰ ahová az ausztrál ügyekhez való szoros kötődése miatt természetesen tartozott. Ám egyelőre Canberra sem tudott vele mit kezdeni, ezek az ügyek a kontinenssel kapcsolatos feladatokhoz képest marginálisak maradtak³¹. A kapcsolatok alacsony szinten tartása csak részben indokolható PÜG számos belpolitikai problémájával, illetve a világrendben és a térségben az elmúlt évtizedben bekövetkezett markáns változásokkal. Sokkal inkább arról van szó, hogy a szigeten a Szent-Ivány távozása, majd 1988-ban bekövetkezett halála óta eltelt időben keletkezett űrt – számottevő magyar diaszpóra hiányában – más nem tudta betölteni. Vagyis egy olyan személy hiányzik, aki körül helyismeretének és elismertségének köszönhetően kapcsolatok jöhetnének létre, ötletek merülnének fel. Egyelőre tehát e roppant ígéretesen induló, több generáció munkájának köszönhetően kibontakozó érdeklődés szunnyad, s várja a kedvező feltételeket, amelyek hatására életre kelhet.

²⁸ Kiki miniszterelnök-helyettes levele Lázár Györgynek (dátum nélkül) (MNL XIX-j-1-k 1976/52. d. Pápua Új-Guinea).

²⁹ Kázmér Zsigmond 1976. 07. 26-i távirata a Központnak, illetve 1976.09.21-i kísérelővel a Magyar pápua új-guineai kapcsolatokról szóló tájékoztatóhoz (MNL XIX-j-1-k 1976/52. d. Pápua Új-Guinea). Kázmér egyébként saját bevallása szerint sohasem járt a szigeten (Kázmér Zsigmond 2022. 07. 21-i levele Domaniczky Endrének, a szerző tulajdonában).

³⁰ Ld.: 349/2016. (IX.27.) KE határozat, 67/2019. (II.28.) KE határozat, 463/2019. (XI.19.) KE határozat, 477/2021. (IX.17.) KE határozat.

³¹ A 1164/2011. (V.26.) kormányhatározat – a biztonság kedvéért – a Pápua Új-Guineával való nagykövetségi szintű kapcsolatfelvételt is előírta. Ld. még továbbá: 178/2011 (VIII.18.) KE határozat. A gazdasági kapcsolatok több évtizedes távlatban nézve is alacsony szintűek, de az 1990-es évektől kezdve folyamatosan csökkenő tendenciát mutatnak (részletes adatokra l.: <https://oec.world/en>, 2022. 12. 31.).

Magyar emlékhelyek

A kapcsolatok Fenichel megérkezésétől Szent-Ivány haláláig tartó, nagyjából egy évszázados intenzív szakasza több magyar vonatkozású emlékhely vagy épület létrejöttével is járt (1. táblázat). Sorsuk változatosan alakult: van, ami magyar szempontból elveszett, van, amelyről, nincsenek friss információink, és van, amit sikerült jól beépíteni a magyarországi kollektív emlékezetbe, ezért fennmaradása hosszabb távon is biztosnak látszik.

A legjobb pozíciókkal a Molnár Máriához kötődő egyik emlék, nevezetesen az általa Magyarországról hozott harang rendelkezik, amelyet – ha eltűnik – időről időre újra megküldenek a pitilui közösségnek³². Itt kell megemlíteni a Balázs Dénes által 1976-ban meglátogatott, Molnár Mária nevét viselő leánykollégiumot is (Balázs, 1976), amely még ma is ezen a néven működik.³³ Talán érdemes lenne megfontolni – a harang pótlása mellett – a Molnár Mária emlékét őrző intézménnyel egy kétoldalú kapcsolat kiépítését, elsősorban a kiváló hazai intézményrendszerrel rendelkező magyar református egyháznak³⁴. A másik magyar emlékhely Fenichel Sámuel Balogh János akadémikus által azonosított sírja, amelyet a magyar tudományos élet résztvevői azóta is számon és rendben tartanak³⁵. Itt azonban érdemes lehet egy, az időjárás viszontagságainak jobban ellenálló síremlék felállításának megfontolása.

Nincsenek friss információk a Szabó Imre verbita szerzetes vezetésével Engaföldön, a Lagaip-folyó mentén, Kasap mellett, az 1960-as években épített fatemplomról és iskoláról (Balázs, 1976). Molnár Mária és a többi mártírhalált halt misszionárius lugosi emléktáblájának jelenlegi állapota szintén nem ismert (Balázs, 1976). Miután ez az emlékhely a németekhez is kötődik, feltehetően karban tartják, de ettől függetlenül szükség lenne az emlékmű állapotának felmérésére.

Hosszabban kell szólni a már korábban említett Fenichel és Bíró-domborműről, amelyet 1974-ben avattak fel az ország fővárosában, Port Moresbyben. Friss információink erről sincsenek, bár az egyetemről néhány, a közelmúltban készült képen a két tudós portréja is látható. Itt a naprakész adatokra vonatkozó igény említése mellett tisztázni szükséges azt is, hogy miért és hogyan került az emlékmű felállításra, ugyanis erről a vonatkozó magyar szakirodalomban csak hiányos, illetve ellentmondó információk találhatók (Balogh, 1975; 1976; Kunz, 1997). Az egyetlen hiteles tudósítást az Adelaidei Magyar Hírlap (későbbi nevén az Ausztráliai Magyar Értesítő) című ausztráliai magyar periodika tartalmazza, amely az életének utolsó éveit Adelaide-ben töltő Szent-Ivány József adataira támaszkodott. A relief ötlete a Sydney-ben élő id. Szentirmay Gyulától, illetve fiától, az akkor PÚG-on dolgozó ifj. Szentirmay Gyulától származott. Ők „1969-ben elhatározták, hogy mozgalmat indítanak az ausztráliai magyarok között egy kis emlékoszlop felállítására Madang újguineai város főterén két erdélyi születésű hazánkfia, Dr. Bíró Lajos entomológus és etnográfus és Fenichel Sámuel botanikus

³² Ld.: Cséke Zsolt filmjét, illetve Mikola István canberrai magyar nagykövet levelét az ausztrál-magyar diplomáciai kapcsolatok felvételének 50. évfordulója alkalmából rendezett megemlékezésre (a szerző tulajdonában).

³³ A legutolsó, 2021 nyári adatok (facebook) szerint a lugosi missziós állomáson működő iskola jelenlegi neve: Maria Molnar Bible Training College.

³⁴ 2013-ban egy másik, Molnár Mária nevét viselő intézmény is megnyitotta kapuit Manus szigetén (<https://emtv.com.pg/manus-opens-music-school>, 2022. 04. 15.). A Lugosban működő zeneiskola fennállításáról nincsen további hír, de nyilván velük is érdemes lenne kétoldalú kapcsolatot keresni.

³⁵ Ld.: Cséke Zsolt filmjét (Magyarok az emberevők földjén (magyar ismeretterjesztő filmsorozat, 2000, 13. rész.).

emlékére... *A magyarságszolgálatnak erről a nagyszerű formájáról 1970-ben értesültem, amikor 10 hónapi külföldi tartózkodás után hazatértem Adelaidebe*” (Szent-Ivány, 1971). Ifj. Szentirmay Gyula Szent-Iványt kérte fel az e célból megalakított Bíró-Fenichel Emlékbizottság elnöki tisztségére, amelyet ő el is fogadott. Szentirmay még 1969-ben találkozott a szigetre látogató Balogh akadémikussal is, aki „*nagy örömmel vette tudomásul a két Szentirmay emlékmű tervét, annak támogatására javaslatot tett a Magyar Tudományos Akadémiának...*” (Szent-Ivány, 1971). Szent-Ivány eredetileg 1972 őszére tervezte a szoboravatót, amelyhez a Canberrában ülésző XIV. Nemzetközi Entomológiai Kongresszus biztosította volna a tudományos háttérrel. Bár a „*két plasztik anyagból faragott relief elkészült Budapesten és 1971 folyamán megérkezett Ausztráliába, ahol Kaszás András adelaidei magyar szobrász vállalta a bronzbaöntését*” (Szent-Ivány, 1974), az emlékmű végül csak 1974 nyárára készült el. „*A részletes angol és rövid magyar szövegű bronz táblát a Lae városi vállalat jutányos áron készítette el. A tábla magyar szövege: „Ezt az emlékművet emelték a magyarok világszerte”... a leleplezés előtti 6–7 hónapban igen sokat segítettek az Emlékbizottságot dr. Nagy Ákos Ausztráliában és Kelény Gábor Pápua-Újguineában*” – számolt be a szoborállítás viszonyosságairól az ünnepélyes avatón Szent-Ivány József (Szent-Ivány, 1974). Mint az a leírásból is látható, a sikert a helyi magyar közösség, a már Ausztráliában élő szaktekintély, Szent-Ivány, a magyarországi tudományos életben kiváló kapcsolatokkal rendelkező Balogh akadémikus, valamint a helyi PÚG-i adminisztrációban dolgozó magyarok összjátéka hozta meg. Fontos megemlíteni, hogy a domborműavatással egyidejűleg egy „*Bíró-Fenichel Biológiai Ösztöndíj*” megalapítására is sor került, amelynek sorsáról szintén nem került elő további információ. A legfontosabb itt a reliefek állapotának felmérése, és ha szükséges, felújítása lenne, hiszen a felállításuk óta eltelt közel öt évtized alatt tönkre is mehetek a trópusi éghajlat alatt.

Ignác Ferencnek köszönhetően egy darab fotóval rendelkezünk Pálincás István atya – akivel ő baráti viszonyt ápolt – Mt Hagenben található sírjáról (Ignác, 2001). Ám több magyar misszionárius is ott halt meg a szigeten, sírjuk felkutatása és dokumentálása egyfajta kulturális misszióknak is felfogható lenne szülőhazájuk részéről. Végül itt kell említést tenni a veszteségekről. E kategóriába tartozik a Szent-Ivány Laboratories, amely a megszüntetett Wau Ökológiai Intézet részeként – mintegy három évtizedes fennállást követően – szintén elenyészett (ld. fentebb). Itt – ha maradt – esetleg a fotódokumentáció felkutatása érdekében lenne érdemes lépéseket tenni.

1. táblázat: Magyar emlékhelyek Pápua Új-Guineán.
Table 1. Hungarian memorial sites in Papua New Guinea

Biztos információkkal rendelkezünk	Az információk hiányosak	Megsemmisült emlékhely	Egyéb (ismeretlen állapotban)
Molnár Mária nevét viselő iskola (Lugos, Manus)	Fenichel- és Bíró-dombormű (Port Moresby)	Szent-Ivány Laboratories (Wau)	20. századi magyar misszionáriusok sírjai
Molnár Mária által ajándékozott harang másolata (Pitilu)	A mártír misszionáriusok emléktáblája (Lugos, temető)		
Fenichel Sámuel sírja (Stephansort, temető)	Fatemplom és iskola (Kasap mellett)		

Forrás: A szerző saját táblázata

Magyar diaszpóra

Röviden szólni kell a szigeten élő magyarokról, illetve a magyar közösség kezdeteiről. Bár kézenfekvőnek látszana azt feltételezni, hogy a kicsiny, de annál mozgékonyabb '48-as emigráció tagjai vagy azok gyermekei közül került ki az első magyar, aki megtelepedett a szigetnek ezen az oldalán, ezt a megoldást azonban kizárhatjuk, hiszen a sziget nyugati felére csak az 1880-as évek közepétől kezdtek beköltözni az európaiak, a németek és a britek. Az adatok pontosságára kényes Gubányi 1913-ban Papua Tartományról a következőket írta: „*Pápua népességét a bennszülötteken kívül mintegy ezer fehér ember alkotja, akik nagyrészt hivatalnokok, bányászok vagy ültetvényesek*” (Gubányi, 2022). Az arányok nagyjából hasonlóak lehetettek a németek által gyarmatosított északi részen is. Éppen ezért nem tűnik elrugaskodottnak azt állítani, hogy az első magyar rezidens a későbbi Pápua Új-Guineán maga Fenichel Sámuel volt, akit aztán Bíró Lajos követett. Az I. világháborút követően az ausztrál népszámlálások említést tesznek egy-egy osztrák, illetve csehszlovák állampolgárságú európairól, akik akár magyar nemzetiségűek is lehetnének, de a bizonyossághoz a korabeli bevándorlási iratanyag tételes átvizsgálására lenne szükség. Ennek hiányában viszont úgy tűnik, hogy a két korai magyar látogatót, majd Molnár Máriát, illetve Róheim Gézát követően csak a II. világháború után³⁶ érkeztek magyarok a térségbe letelepedés céljából. Az ekkori betelepülés többirányú lehetett: a.) Ausztráliából, már ott élő, akár többedek generációs magyarok;³⁷ b.) Ausztrálián keresztül újonnan bevándorló magyarok;³⁸ c.) a nyugati diaszpóra más országából;³⁹ d.) közvetlenül Európából érkezők.⁴⁰ A magyarok itt is szétszóródtak, s nemcsak a szárazföldön, hanem a szigetvilágban is (l. például az új-írországi Pintér Józsefet, aki Balázs Dénes látogatása idején ültetvényesként dolgozott (Balázs, 1976) vagy

³⁶ A világháború idején a besorozott katonákat nem számítva, akik között szintén lehettek másod- vagy harmadgenerációs magyarok.

³⁷ Ilyen volt például a szerencsétlenül járt Szarka Gellért, akiről már Balázs Dénes (Balázs, 1976) is megemlékezett, de a teljes történetet – benne a család több generációra visszamenő történetével – csak Ignác Ferenc mesélte el. „*Szarka Leó Gellért igen régi magyar család leszármazottja. [...] A hétgyermekes, földbirtokos nagycsaládból három fiú... részt vett az 1848–1849-es szabadságharcban. Ezért feketelistára kerültek, és a felelősségrevonás elől külföldre menekültek, majd 1852-ben Ausztráliában telepedtek le. [...] [A már itt született, többedek generációs Gellért – D.E.] katonai pályára ment, és ő került parancsnoki beosztásba Pápua Új-Guineába.*” A 18 emberrel indult elfoglalni a posztját a távoli Telefomin bázison, de útközben a bennszülöttek megtámadták őket, és „*a csapat valamennyi tagját lefejezték...*”, a testeket pedig feldarabolták (Ignác, 2001).

³⁸ Ld. például: a PÜG-i magyar orvosokat, akik közül itt külön is meg kell említeni a TBC ellen sikeresen küzdő Becker Andrást, aki 1950-ben érkezett PÜG-ba, és eredetileg körzeti orvosként dolgozott. „*Faluról falura járta be körzetét, száz kilométereket gyalogolt a trópusi vadonban, és hónapokat töltött a legelmaradottabb bennszülöttek falvaiban*” – írta róla nagy tisztelettel Balázs Dénes. Miután rájött arra, „*hogy Új-Guineában is az egyik legsúlyosabb népbetegség a gümőkór, ...minden erejét a tébécé leküzdésének szentelte. [...] Lae-ben megszervezte a tébécé központot, ahol a bakterológiai és kórszövettani vizsgálatokat végezték. Az ausztrál hatóságok megbízták az egész Pápua Új-Guineára kiterjedő tuberkolózis elleni kampány megszervezésével...*” (Balázs, 1976). Az orvosokra l. még: Kunz, 1997.

³⁹ Mint például az USA-ból érkezett Newman Pali (Paul Newman) és családja, akiknek tragédiájáról – a magyar misszionáriusok elbeszélése alapján – szintén Ignác Ferenc tudósított. A történet szerint „*[e]gy budapesti magyar család Amerikában élő leszármazottairól van szó, akiket munkaviszonyuk több évre Pápua Új-Guineához kötött.*” Rendszeresen utaztak vissza az USA-ba, azonban az egyik hazaúttjuk alkalmával a kisgép, amely őket a dzsungelből a nagyobb városba szállította, lezuhant, és a kisfiú kivételével a család hat másik tagja szörnyű halált halt. Palit a bennszülöttek vették magukhoz, és mivel úgy tartották, hogy szerencsét hoz, nem bántották. Pár hónap után az ausztrál mentőexpedíció sikeresen megtalálta, és átadta a rokonainak (Ignác, 2001).

⁴⁰ Ld. például: Szabó Imre atyát, aki németországi kiképzést követően került PÜG-ra vagy a magyar expedíciókat hosszú ideig segítő, romániai születésű Székely Attilát, akinek Balázs Dénes állított szép emléket, és akivel – már Ausztráliában – jelen sorok szerzője is találkozott.

Földi János Róbertet, aki 1952-ben rendőrként került Új-Britannia szigetére, ahol „...1953-ban létrehozta a *Bainings Tolai* néven azóta közismertté vált törzset.” (Ignác, 2001), de a nagy részük a fővárosban maradt. Az 1970-es évek közepén „a Pápua Új-Guineában élő harmincezer európai közül alig félszázra tehető a magyar származásúak száma, családtagjaikkal együtt. A fővárosban vagy tizenkét család lakik” (Balázs, 1976). A kis közösség – ahogy az máshol, például Ausztráliában vagy Új-Zélandon – tagjai sok mindennel foglalkoztak: voltak köztük papok, vállalkozók és – láthattuk – többen (orvosként vagy hivatalnokként) az adminisztrációban dolgoztak. A PÚG-i magyarok száma a függetlenség kikiáltását követően azonban gyors csökkenésnek indult, a többség élt az ausztrálok által biztosított lehetőséggel,⁴¹ és visszaköltözött a kontinensre – bár a baráti és rokoni kapcsolatok még hosszú ideig megmaradnak.⁴²

A szigeten ma is élnek magyarok – jelen sorok írója is találkozott több konzuli esettel –, akik részben közvetlenül Magyarországról⁴³ vagy Európából,⁴⁴ részben viszont Ausztráliából érkeznek. Nagyobbik részük néhány év után továbbáll, de szinte biztosan vannak hosszabb ideig helyben tartózkodók (mint a sziget belsejében élő, mára már elhunyt magyar misszionáriusok). Tekintettel a sziget politikai rendszerének törekeny kereteire, a gyakori politikai és gazdasági nehézségekre, különösen fontos lenne, hogy erről a parányi magyar közösségről konzuli szempontból naprakész információkkal rendelkezünk, hogy szükség esetén a magyar állampolgároknak segítséget tudjunk nyújtani. Ehhez elengedhetetlen lenne a sziget hatóságaival való közvetlen kapcsolatfelvétel, valamint más uniós – elsősorban a német – missziókkal való folyamatos együttműködés.

KÖVETKEZTETÉSEK

A fenti áttekintés során céljaink a következők voltak: a.) a magyar–pápua új-guineai kapcsolatok létrejöttének, valamint elmélyülésének bemutatása; b.) a helyi magyar diaszpóra összetételének és keletkezési hátterének felvázolása; c.) a magyar kulturális emlékek számba vétele.

Láthattuk, hogy a két ország között egy nagyjából egy évszázadon át tartó, több területre kiterjedő szoros kapcsolat jött létre, amelyet a magyar oldalon meglévő érdeklődés motivált, és amelynek kezdetén mindkét terület egy nagyobb államalakulat (az Osztrák–Magyar Monarchia, illetve a Brit Birodalom, valamint a Német Birodalom) részét képezte. A kapcsolatok a két ország függetlenné válását követően is jól alakultak, de legalábbis „jó rajtot” vettek. Ezt azonban rövid idő alatt, nagyjából az 1990-es évek elejére kifulladás, egyrészt a PÚG iránt elkötelezett magyar tudósok és a kicsiny mérete ellenére jó pozíciókkal rendelkező helyi magyar közösség megfogyatkozása miatt. A kiesők

⁴¹ Ehhez azt is hozzá kell tenni, hogy PÚG is erőteljesen támogatta a helyi adminisztráció „lokalizálását”, vagyis gyakran állhatott elő olyan helyzet, amelyben a korábbi tisztviselőknek már nem érte meg maradni (bővebben ld.: Balázs, 1976; Hangay, 1999). A körülmények ekkoriban beálló lényeges változását egyébként jelen sorok szerzőjének is több korábban PÚG-on élő magyar megerősítette.

⁴² Talán a legjobb példaként érdemes megemlíteni a magyarországi születésű Graepel Harry esetét, aki éveket töltött el tanárként Pápua Új-Guineán, ott is alapított családot, ám később ő is Ausztráliába költözött. A továbbra is tanárként dolgozó Graepel azonban ezt követően sem feledkezett meg a szigetről, és évtizedeken keresztül (egészen 2022-ig) gyűjtött és szállított adományokat PÚG-i iskolák számára.

⁴³ Például: munkaszerződéssel.

⁴⁴ Például: az Egyesült Királyságból, egy bizonyos idő eltöltése után.

kapcsolatrendszerét, tekintélyét és Magyarország iránti elkötelezettségét az esetleg újonnan belépők nem tudták (volna) pótolni. Másrészt amit PÚG kínálni tudott volna – elsősorban rezet⁴⁵ –, azzal az egyre inkább válságba kerülő szocialista magyar ipar már nem tudott mit kezdeni. A többi lehetőségről – például az infrastruktúra kiépítésében való részvételről (hidak, gátak) vagy közlekedési eszközök (például: buszok) exportjáról – a helyi kapcsolatait elvesztett Magyarország már nem is értesülhetett. Vagyis – Balogh akadémikusnak a tanulmány elején idézett szavaira reflektálva – Magyarország egy alapvetően nyertes pozíciót veszített el ebben az országban. Ennek visszaszerzése – a jelentős részben még mindig törzsi kapcsolatokra épülő országban – helyi képviselő és helyben szerzett ismeretség nélkül erősen kétséges. A hivatkozási alap – az erős magyar kulturális hatás emléke – a későbbiek során is meglesz, ezért rövid- és középtávon elsősorban arra kellene törekedni, hogy ennek nyomai minél tovább megmaradjanak. Vagyis a meglévő emlékhelyek felújítását, megőrzését, történetének feldolgozását kell támogatni, illetve ezek körét – például a sziget egészségügyének megteremtésében elévülhetetlen érdemeket szerző magyar orvosok emlékének ápolásával (sírok felkutatása, ösztöndíjak alapítása, életrajzuk két nyelven történő elkészíttetése) vagy a magyar természettudósok (Szent-Ivány, Balogh) hiányzó emlékműveinek felállításával – bővíteni lehetne. Másik oldalon ott a lehetőség az oktatási együttműködésre, akár több irányból is. Kétoldalú kapcsolatok kiépítése missziós vonalon (például a református vagy a katolikus egyház részéről), PÚG-i általános iskolák számára testvérkapcsolatok szervezése, valamint egyetemek szintjén a szokásos Stipendium Hungaricum ösztöndíjak mellett⁴⁶ megérné egy magyar lektori helyet is létrehozni Port Moresbyben, hogy legalább a helyi magyar képviselőt újra biztosítva legyen.

A kulturális diplomácia és a nemzetpolitika mellett szólni kell azonban a klasszikus diplomácia jövőbeli mozgásteréről is. Fontos látnunk, hogy PÚG 1970-es évekbeli függetlensége és területi egysége nagyhatalmi döntések eredménye, és ezek a hatalmak a látszólagos dekolonizációs hullám ellenére még évtizedeken keresztül képesek voltak megőrizni térségbeli pozícióikat. Mára azonban, elsősorban Kína egyre erősödő dél-csendes-óceáni jelenlétével az erőviszonyok kezdenek átalakulni. Korábban az USA elsősorban katonai hatalomként volt jelen, míg térségbeli szövetségesei, Ausztrália és Új-Zéland gazdasági donorállamként támogatták a kisebb államokat. A saját jogán világhatalmi tényezővé váló Kína viszont mindkét szerepkört magára vállalja. Katonai és stratégiai érdekeit főként gazdasági eszközökkel alapozza meg, ami a térségben alapvetően kétirányú mozgást jelent: a) a már független államok kínai érdekszférába vonását beruházás, kölcsön vagy támogatás formájában; b) a befagyott konfliktusok újranyitását és Kína érdekeinek megfelelő újraszabását. Például a függetlenségi mozgalmak támogatása révén, amelyek egyik gócpontja Pápua Új-Guinea. Bár a hatalmas sziget egyik fele független állammá alakult, a törzsi népesség másik fele indonéz fennhatóság alatt maradt, az ottani függetlenségi megmozdulást elfojtották. Ráadásul PÚG saját területén belül is

⁴⁵ Ld.: Magyar–pápua-új-guineai kapcsolatok. Szolgálati használatra! c. tájékoztató (MNL XIX-j-1-k 1976/52. d. Pápua Új-Guinea), illetve: Balázs, 1976.

⁴⁶ Ennek a lehetőségét Mikola István nagyköveti működése alatt sikerült megteremteni (Mikola István szíves közlése, illetve 281/2019. (XI. 25.) Korm. rendelet a Stipendium Hungaricum ösztöndíjak biztosításáról szóló, módosított Megállapodás kihirdetéséről és a Stipendium Hungaricum ösztöndíjak biztosításáról szóló Megállapodás kihirdetéséről szóló 281/2017. (IX. 22.) Korm. rendelet módosításáról.

léteznek befagyott konfliktuszónák,⁴⁷ amelyek közül a leglátványosabb a Bougainville-sziget kérdése. Ez több évtizedes küzdelem után rendeződni látszik, azonban – bár a külső szemlélő számára ez még nem egyértelmű – ennek a szabályait is valószínűleg Kína írja majd (vagy jelentős hatással lesz rá). A függetlenségi népszavazás sikerét követően a térség népei vélhetően ezért is torpantak meg, illetve visszakoztak. A bougainvillei népszavazás például erőt adhatott volna a kanakok küzdelmének, Új-Kaledónia lakossága azonban – a korábbi függetlenségi mozgalom eredményeinek ismeretében némiképp meglepően – egyértelműen kinyilvánította, hogy Franciaország védelme alatt kíván maradni, hiszen a függetlenség ebben a gyorsan és sokszor agresszívan változó világban önmagában egyre kevésbé érték; inkább veszélyforrás. Egyszóval magyar szempontból PÚG adja magát egy hídfőállás kiépítéséhez, amely szerepre Ausztráliában főképpen a méretbeli különbségek, Új-Zélandon pedig annak izoláltsága miatt nem lesz lehetőségünk.

IRODALOMJEGYZÉK

- Akire minden náció büszke lenne (1970). *Adelaidei Magyar Értesítő* 3(4) 3–5.
- Balázs, D. (1976). *Pápua Új-Guinea*. Gondolat Kiadó.
- Balázs, D. (1978). *Ausztrália, Óceánia, Antarktisz*. Gondolat Kiadó.
- Balázs, D. (1989). Búcsú Szent-Ivány Józseftől. *Földrajzi Múzeumi Tanulmányok*.
- Balázs, D. (eds) (1993). *Magyar Utazók Lexikona*. Panoráma.
- Balázs, D. (1995). *Magyar utazók Ausztráliában, Óceániában és a sarkvidékeken*. Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Balogh, J. (1975). *Papua New Guinea – magyar szempontból. Jelentés a Külügyminisztériumnak* (Kézirat, lelőhelye: MNL XIX-j-1-k 1976/52. d. Pápua Új-Guinea).
- Balogh, J. (2004). *Túrkevénytől Óceániáig*. Nemzet Kiadó.
- Bálint, Zs., & Katona, G. (2015). Az entomológus dr. Szent-Ivány József (1910–1988) tíz éve a Magyar Nemzeti Múzeumban. *Annales Historico-Naturales Musei Nationalis Hungarici*, 107. 51–86.
- Bálintné Kis, B. (1989). *Tóvá lesz a délibáb*. Evangélikus Sajtóosztály.
- Bálintné Kis, B. (2001). *A garamut hangja*. Evangélikus Sajtóosztály.
- Bodrogi, T. (1957). *Maya-Mayi, a hét nővér. Ausztráliai legendák*. Európa Kiadó.
- Bodrogi, T. (1975). *Navaling, az óriás. Mítoszok és mesék Új-Guineából*. Európa Kiadó.
- Bodrogi, T. (1976). *Táncol a hullámsapkás tenger. Óceánia népeinek költészete*. Európa Kiadó.
- Comrie, B., Matthews, S., & Polinsky, M. (2006). *A nyelvek világatlasza*. Kossuth Kiadó.
- Decsy, S. (1795). Polynésianak, az az: e világ ötödik részének rövid históriája. *Magyar Almanak*.
- Domaniczky, E. (2021). Magyar misszionáriusok és templomépítők a Dél Keresztje alatt (megjelenés alatt a Magyar Földrajzi Múzeum tanulmánykötetében).
- Földi, J. (1801). *Természeti história. A' Linne Systemája szerént. Első tsmó. Az állatok országa*. Weber Simon Péter.

⁴⁷ Ld. például: a Papua Besena mozgalmat, amely a függetlenség elnyerését követően egy önálló papua állam létrehozásának igényével lépett fel vagy a sziget nyugati felén az Organisasi Papua Merdeka (OPM) szeparatista szervezetet, amely 1963 óta küzd a terület függetlenségéért.

- Gubányi, K. (2022). *Ausztrália*. Fakultás Kiadó.
- Hangay, Gy. (1999). *Kuszkusz kókusszal*. Dénes Natur Műhely.
- Haszler, K. (1976). New Guinea. *Képes Magyar Világhíradó*.
- Ignác, F. (2001). Pápuaország, *Sang-guma Tanga-nam*. Gödöllői Városi Múzeum.
- Iványos, L. (1935). *Hét év a kannibálok földjén*. Magyar Református Külmissziói Szövetség.
- Kubassek, J. (2022). Körösi Csoma Sándor utazásai, tudományos életműve és hatása a földrajz nézőpontjából. *Modern Geográfia* 17(2), 89–98. <https://doi.org/10.15170/MG.2022.17.02.06>
- Kunz, E. (1997). *Magyarok Ausztráliában*. Teleki Alapítvány.
- Pápua Új-Guinea (2021). In Bába, I. & Sáringer, J. (eds), *Új Diplomáciai Lexikon* (pp. 2–382). Kairosz Kiadó.
- Pawley, A. (2002). Stephen Wurm, 1922-2001. *Oceanic Linguistics* 41(1) 1–14.
- Rochlitz, B. & Hunfalvy, J. (1855). Közlemények Ausztráliáról. In *Család Könyve*. Heckenast Gusztáv kiadása.
- Szent-Ivány, J. (1971). A magyarság-szolgálat két oldala. *Adelaidei Magyar Hírlap*, 4(7), 5–8.
- Szent-Ivány, J. (1974). Bíró Fenichel Memorial Committee / Bíró-Fenichel Emlékbizottság. *Adelaidei Magyar Értesítő*, 7(9), 1–12.
- Szent-Ivány, J. (1976). Laboratórium Pápua Újguineában. *Adelaidei Magyar Értesítő*, 9(4), 16–17.
- [Szerző nélkül] (1841). Az embernembeli különbségek (Burdach után). In *Tudományos Gyűjtemény*.
- Ujguinea (1834). In *Közhasznú esmeretek tára A' Conversations-Lexicon szerint Magyarországra alkalmaztatva* (pp. XII/189). Wigand Ottó kiadása.
- Uj-Guinea vagy Pápuaország (1858). In *Ismerettár, a magyar nép számára* (pp. X/392-393). Heckenast Kiadó.
- Vargyas, G. (1998). Bodrogi Tibor, az Óceánia-kutató. *Ethnographia*, 109, 353–378
- Voigt, V. (2004). A 80 éve született Bodrogi Tibor önéletrajza. *Ethnographia*, 115, 217–224.
- Wilhelm, Z. (2022). A magyar utazók által közvetített India-kép máig élő hatásai. *Modern Geográfia*, 17(2), 25–43. <https://doi.org/10.15170/MG.2022.17.02.03>
- Zagyi, N. (2022). 18–19. századi magyar India-utazók emlékezete. *Modern Geográfia*, 17(2), 67–88. <https://doi.org/10.15170/MG.2022.17.02.05>

*Ez a mű a Creative Commons Nevezd meg! – Ne add el! – Ne változtasd! 4.0 nemzetközi licen-
ce-feltételeinek megfelelően felhasználható. (CC BY-NC-ND 4.0)*

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

*This open access article may be used under the international license terms of Creative Commons
Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0)*

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

